

Ik surf, dus ik ben (er geweest)

Egbert Dommering

Het zal de politieke malaise wel zijn, maar de laatste tijd voel ik mij aangetrokken tot het herlezen van onheilspellingen uit de jaren dertig van de vorige eeuw, boeken die ik in de jaren zestig las en toen conservatief vond. Na *In de schaduw van morgen* van ons nationale boegbeeld Huizinga, heb ik mijn tanden gezet in *La rebelión de las massas* (in Nederland rijkelijk demagogisch vertaald als *De opstand der horden*) van de Spaanse filosoof Ortega y Gasset. Hij was in het Interbellum een Europese grootheid, zoals trouwens meer Spaanse intellectuelen uit die tijd, voordat Franco in 1939 voor tientallen jaren een hermetisch sluitend potdekseel op de Spaanse samenleving legde.

In de *Rebelión* ontwikkelt Ortega de these dat de massamens de technologie waarmee hij wordt grootgebracht als een nieuwe natuur ervaart, waarmee hij omgaat als de pruimen die hij van de bomen plukt. Inderdaad, wij zijn grootgebracht in een wereld van contactsleuteltjes die we om draaien en er begint een motor te ronken, knopjes die je indrukt en er begint een wasmachine te draaien, of schakelaars die je omzet en er begint een lamp te branden. De hoeveelheid vernuft die nodig was om dit allemaal te laten gebeuren, zal ons worst zijn. En als 'het' 't niet doet, moet er, op het verhelpen van een uitwendige storing zoals een kapotte lamp na, een monteur komen om 'het' weer aan de praat te krijgen.

Ortega's gedachte dat wij de technologische omgeving als een nieuwe natuurlijke omgeving ervaren, werd opge-

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
1
2
3
4
5
6
7
8
9
20
1
2
3
4
5
6
7
8
9
30
1
2
3
4
5
6
hj

1 pakt door Franse denkers als Roland Barthes (*Mythologies*,
2 1957), Guy Debord (*La société du spectacle*, 1967) en Jean
3 Baudrillard (*La société de consommation*, 1970). In hun be-
4 schouwingen ligt de nadruk meer op de nieuwe technische
5 omgeving als een verzameling tekens, waarin we rondlo-
6 pen als in het ‘forêt des symboles’ (het woud van symbolen)
7 van Baudelaire: een nieuwe kunstmatige omgeving die wij
8 mythologiseren op een manier die lijkt op die van de Grie-
9 ken, die de berg Olympus bevolkten met goden. Lees Bart-
10 hes in *Mythologies* over de nieuwe Citroën DS 19 (spreek
1 uit: *déesse*, godin) die hij voorstelt als een van de Olympus
2 afgedaalde godin, behept met bijzondere gaven die wij niet
3 begrijpen:

4
5 De nieuwe Citroën komt overduidelijk uit de hemel
6 vallen door de manier waarop zij zich aandient als su-
7 perobject. We moeten niet vergeten dat het object de
8 beste boodschapper is van een bovennatuurlijke wer-
9 kelijkheid: men herkent in het object makkelijk een
10 volmaaktheid zonder oorsprong, een stralende in zich-
1 zelf beslotenheid, een omzetting van leven in materie
2 (de materie is zoveel magischer dan het leven), kort ge-
3 zegd: een *stilte* die hoort bij het wonderbaarlijke. De
4 Déesse, deze godin, heeft alle eigenschappen van een
5 object dat vanuit een ander universum tot ons is neer-
6 gedaald – althans, het publiek dicht haar unaniem die
7 eigenschappen toe.

8
9 Wij zijn inmiddels een nieuw woud binnengewandeld dat
10 we nu als onze natuurlijke omgeving beschouwen, het *ICT-*
1 *woud*, die verrukkelijke technologie die ons alles vertelt, al-
2 les voor ons doet, ons met iedereen in verbinding stelt en
3 alles over onszelf vastlegt. Wij zijn gewapend met een vaste
4 pc en verschillende mobiele boodschappers, die altijd aan
5 staan. Om ons verstaanbaar te maken moeten we wel wat
6 meer knoppen indrukken dan bij de mechanische technol-
7
8
9
10

logieën. Aanvankelijk gebruikten we een volgens het alfabet ingericht toetsenbord, spoedig geassisteerd door de muis die ons een elektronisch wijsvingertje verschafte en ons langs plaatjes en tekst in het oneindige cyberbos loodste. De taal die we met die wijsvinger genereren, verwijderd zich geleidelijk van de reguliere grammatica en wordt een nieuw hiërogliefenschrift van beeld en teken. We gaan een nieuwe cybertaal spreken, een mens-machinetaal: het zijn aan/uit commando's, zoals in de oude technologie, maar veel rijker, omdat die commando's onze eigen taal nabootsen in een oneindige reeks van aan/uit posities in de wereld van de elektriciteit.

Bij de oude mechanische technologie bleven we aan de buitenkant van de machine. Een vingerafdruk op de gebruikte schakelaar was alleen van belang als er in de buurt daarvan een misdrijf was gepleegd dat moest worden opgelost. Ook de elektronische technologie hield de gebruiker nog buiten de deur. De informatietechnologie die we boven op de elektronische technologie hebben gebouwd, zuigt ons naar binnen, bekijkt en registreert ons, praat met ons en verandert ons.

Het ICT-woud verandert onze identiteit, neemt ons die af, en geeft er vele nieuwe voor terug, waaronder ook identiteiten die we helemaal niet willen hebben. In het woud hebben we ons privéleven achtergelaten. We bevinden ons in de situatie die de Oostenrijkse schrijver Robert Musil (ook al zo'n beschavingspessimist uit de jaren dertig van de vorige eeuw) beschreef in zijn roman *Der Mann ohne Eigenschaften*. Bij hem ging het om de Midden-Europese burger, die geen vaderlandse en geen eigen culturele identiteit meer had, en alleen nog uit een veelheid sociale rollen kon kiezen: militair, sportman, ingenieur en vele andere. Wie zal wat worden? Ook in de Europese Unie van nu hebben wij geen eigenschappen meer. Europa is een superbureaucratie die de burger benauwt, een continent waarin nationaliteiten oplossen in kosmopolitisme, een cultuur waarin

1 de eigen religie langzaam verdamppt tot een persoonlijke ge-
2 loofsbeleving. Het gaat alleen nog om leefruimte en een ei-
3 gen levensstijl.

4
5 Toen het ICT woud aan het eind van de vorige eeuw werd
6 geplant, konden we van de cybercowboys van het eerste
7 uur, zoals Nicholas Negroponte, horen dat de wereld van
8 atomen voorbij was. Het draaide voortaan om het produ-
9 ceren en verplaatsen van *bits* in het ICT-woud.

10
1 Sinds deze voorspellingen zijn er nog nooit zoveel bo-
2 men in de echte wereld gekapt voor de productie van pa-
3 pier, is er nog nooit zoveel kerosine verstoekt voor de ver-
4 plaatsing van goederen en mensen. ICT vreet papier en
5 betoont zich een prima technologie om logistieke vraag-
6 stukken op te lossen. Wat meer is: internet heeft tal van in-
7 formatie-oneffenheden in de markt van goederen en dien-
8 sten opgeheven, waardoor het een geweldige motor achter
9 de verplaatsing van atomen is geworden. De onzichtbare
10 hand van Adam Smith is een elektronisch handje geworden
1 dat vraag en aanbod wereldwijd bij elkaar brengt, waarna
2 verplaatsing in de wereld van atomen kan volgen. U kunt
3 uw boeken nu rechtstreeks in Amerika kopen, uw bruids-
4 jurk via Ebay uit Spanje halen.

5
6 Maar onze identiteit is wél digitaal geworden: een digi-
7 tale identiteit, die gemaakt en gedefinieerd wordt door ICT.
8 Descartes krijgt alsnog gelijk: we bestaan en verplaatsen ons
9 in de wereld van de atomen, maar bestaan geestelijk nog
10 slechts in de wereld van de bits: ik surf, dus ik besta.

1
2 Dat zit zo. Wij ontwerpen een nieuwe digitale identiteit,
3 we zoeken met behulp van zoekmachines op welke kennis
4 wij in het werkgeheugen van onze hersens nodig hebben,
5 wij bepalen onze plaats op aarde door het digitale plaatje
6 van een zoekmachine, we vinden onze politieke voorkeur
7 met een digitale stemwijzer die in een staatkundige zoek-
8 machine verstopt zit, en doordat de elektronische sporen
9 van al onze geestelijke handelingen in de ICT-machine
10

vastliggen, geven andere machten ons nieuwe identiteiten. Zonder ICT zijn wij een mens zonder eigenschappen.

Wij kunnen in het digitale woud ronddwalen met een *eigen digitale identiteit*. Die is helmaal van bits gemaakt. Zij kan het identiteitstekort in de wereld van atomen compenseren. Macho's worden vrouwen, vrouwen worden macho's, verlegen mensen worden diva's of verleiders. Het kan allemaal in *Second Life*. Maar daar zijn we mechanisch getekende beeldverhalen met beeldsjablonen en zelfgekozen pseudoniemen. Je kunt je bestaan ook echt digitaliseren met webcams en het privéleven dat zich in kleine Big Brother-kamertjes of Gouden Kooitjes afspeelt, openbaar maken op het internet. Je bent in de echte wereld misschien klein, op het web kun je heel groot worden. Als lome goudvissen zwemmen wij door het internetaquarium, zichtbaar in de digitale plaatjes van onze intiemste momenten in de echte wereld. De samenleving vindt dat prachtig, behalve als het om (kinder)porno gaat. Dan grijpt het Nationale Ministerie voor Gezins- en Kinderbescherming in. Dit ministerie waakt immers over de officiële identiteit van de gezonde bevolking. Gelukkig is er nog een instantie die let op onze nationale eigenschappen.

De kennis die wij nodig hebben zoeken we op met behulp van een *zoekmachine*, in het spraakgebruik beter bekend onder de merknaam Google. Die zoekmachine geeft op alle vragen antwoord. (De eerste databasesoftware heette niet toevallig Oracle. De Griekse orakels kenden een geheimzinnige procedure om de goden een dubbelzinnig antwoord te ontlokken over wat de toekomst zou brengen.) Zoekmachines op internet zijn democratisch, zij geven het door de meerderheid gekozen antwoord op een vraag. Ze voorspellen weliswaar niet de toekomst, maar verschaffen de vraagsteller toch houvast, door de onzekerheid die in een vraag ligt besloten, op te heffen met een antwoord. Maar het is een schijnzekerheid omdat we niet weten of het door de meerderheid gekozen antwoord ook het

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
1
2
3
4
5
6
7
8
9
20
1
2
3
4
5
6
7
8
9
30
1
2
3
4
5
6
hj

1 juiste (ware) antwoord is. Onze hersenen vullen zich met
2 pseudo-kennis en pseudo-zekerheid.

3 Wat meer is: het empirisch onderzoek dat nodig is om de
4 wereld te verkennen, is vervangen door een onderzoek naar
5 wat voor pruimen er allemaal in het ICT-bos hangen. Het
6 zijn bovendien pruimen die praten en zichzelf om het hardst
7 aanprijzen: pluk mij, pluk mij, zeggen al die 'hits' op de lijst-
8 jes die de zoekmachine tevoorschijn tovert. Alle hits mogen
9 worden getoond, behalve wanneer het Ministerie van Na-
10 tionale Veiligheid en Terrorismebestrijding ingrijpt. Hits
1 die de nationale identiteit en veiligheid aantasten, moeten
2 uit het zoekresultaat worden geweerd. Gelukkig is er nog
3 een instantie die waakt over onze nationale eigenschappen.

4 We verplaatsen ons met een *navigator*, in het spraakge-
5 bruik beter bekend onder de merknaam TomTom. De
6 TomTom is de vrede-stichter in het huwelijk. Hoeveel echt-
7 telijke ruzies zijn niet op de voorbank begonnen door de
8 routeaanwijzingen van de naast de chauffeur gezeten echt-
9 genote, die de kaart verkeerd om voor zich heeft? De
10 vriendelijke mannen of vrouwenstem (op aanvraag be-
1 schikbaar) van TomTom die onfeilbare aanwijzingen geeft,
2 heeft veel relatiebemiddelaars brodeloos gemaakt. Maar
3 met deze geografische zoekmachines is hetzelfde aan de
4 hand als met de algemene zoekmachine: zij navigeren ons
5 met behulp van ICT door een digitaal plaatje van de wereld.
6 De genavigeerde komt aan op de plek waar hij moet zijn,
7 maar weet niet waar hij is. Het is als met Columbus, die In-
8 dië ontdekt op de plaats waar Midden-Amerika ligt. De
9 TomTom brengt ons overal, behalve bij het Koninklijk
10 Huis want dat vindt de Rijksvoorlichtingsdienst niet goed.
1 Daarom zijn de paleizen uit de zoekmachine verwijderd.
2 Gelukkig is er nog een instantie die de eigenschappen van
3 de nationale monarch geheimhoudt.

4 De ultieme identiteit van de vrije democratische burger is
5 zijn politieke opvatting, die hij openbaar kenbaar mag ma-
6 ken en bij de verkiezingen in een geheime stemming mag ef-
hj

fectueren. De kiezer heeft nu de beschikking over een *stemwijzer*, een staatkundige zoekmachine. Die geeft voorgeprogrammeerde antwoorden op een digitale vragenlijst en de zoekmachine doet de rest: ‘stem dit, stem dat’, net zoals de TomTom-mevrouw zegt: ‘ga links, ga rechts’. De kiezer weet daardoor wat hij moet stemmen, maar zweeft daarna politiek verder. De staatkundige zoekmachine kan de kiezer naar elke partij leiden, want de staatkundige zoekmachine is democratisch. De staatkundige zoekmachine mag echter geen ondemocratische partijen aanbevelen, zoals de Hells Angels, want dat vindt het Ministerie van Binnenlandse Zaken niet goed. Gelukkig is er nog een instantie die zegt dat wij alleen democratische eigenschappen mogen hebben.

In deze digitale wereld reizen wij rond en laten overal *sporen* achter. Terwijl wij in het ICT-woud op zoek zijn naar onze identiteit, tekenen wij een profiel van onszelf zonder dat wij ons daarvan bewust zijn. En nu blijken achter de pruimenbomen in het woud allerlei rovers te zitten die allemaal stukjes van dat profiel willen stelen. De commerciële rovers maken uit dat profiel een *consument*, de staatsrovers zoeken een potentiële *crimineel*. En er zijn allerlei sociale bijrollen, zoals belastingbetaler, uitkeringstrekker, allochtoon en minderjarige. De commerciële en staatsrovers op het internet passen bovendien het digitale plaatje van de wereld aan om tegemoet te komen aan de wensen van de identiteitszoeker, zoals zij die aan de hand van ons profiel hebben gedefinieerd. De zoekmachine produceert andere lijstjes die in het profiel passen en bedrijft met die lijstjes al of niet verhuilde reclame: de ‘pluk mij, pluk mij’ roepende pruimen in het digitale bos zijn door de rovers gestuurde boodschappen. De staatsrovers monitoren op verdachte zoekpatronen van de identiteitszoeker, en blokkeren bepaalde zoekpaden. De politieke partijen die kiezers zoeken manipuleren de resultaten van de staatkundige zoekmachine, zodat er vaker een voorkeur voor hun partij uitkomt. En waarom zouden de geografische zoekmachi-

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
1
2
3
4
5
6
7
8
9
20
1
2
3
4
5
6
7
8
9
30
1
2
3
4
5
6
hj

1 nes niet samenwerken met reclamemakers in de echte we-
2 reld en geografische zoekpaden adviseren die ‘toevallig’
3 langs allerlei naast de wegen opgestelde billboards leiden?

4 De digitale wereld waarin wij op zoek zijn naar onszelf
5 geeft de identiteitszoeker een gevoel van macht, maar in
6 werkelijkheid woont hij in een wereld die niet van hem is.
7 De onbegrensde kennis die hij opslurpt is geen echte, ge-
8 toetste, empirische kennis van de wereld, maar een digitale
9 schaduw daarvan. Die schaduw is bovendien politiek en
10 commercieel vervormd. We kennen allemaal de gelijkenis
1 van de grot uit Plato’s boek *De staat*: wij zien niet de ideeën
2 in het heldere daglicht dat buiten achter ons schijnt, wij
3 zien slechts de schaduwen van die ideeën voor ons op de
4 wand van de grot geprojecteerd. Eigenlijk zijn we er ten
5 opzichte van die grot op achteruitgegaan, want daar be-
6 stond nog een een-op-eenrelatie tussen de schaduwen en
7 de ideeën. Die is er in het ICT-bos niet: daar worden scha-
8 duwen door partijen met uiteenlopende belangen ver-
9 vormd.

1 Ten opzichte van de techno-natuurmens van Ortega zijn
2 we er nog veel verder op achteruitgegaan. In de loop van de
3 18^e en 19^e eeuw hebben we een systeem opgebouwd waar-
4 in *belang* en *kennis* van elkaar waren gescheiden. We hadden
5 een onafhankelijke pers en een onafhankelijke wetenschap,
6 en tal van instanties die aangeboden kennis toetsten, inter-
7 preteerden en wogen, om alleen kennis die enigszins aan
8 objectieve normen voldeed door te geven. Die barrières
9 worden in het voor iedereen toegankelijke ICT-bos gelei-
10 delijk aan geslecht. De presentatie van het digitale plaatje
1 van de wereld is in handen van de gebruikers en de belang-
2 hebbenden zelf gekomen. En dat geldt ook voor onze iden-
3 titeit: ogenschijnlijk in volle vrijheid als de hyperindividu-
4 eelste levensstijl gekozen, is zij in toenemende mate een
5 door de samenleving opgelegd veelvoud van rollen, die in
6 het ICT-bos door de gebruiker zijn opgebouwd.

En dit is nog maar het begin. Want er is een technologie in opmars die ons *van binnen* bekijkt en onze biologische identiteit onderzoekt en onthult: DNA-technologie. Zij voorziet ons van biologische identiteiten die wij niet kennen, en misschien ook niet willen kennen. Als betere toekomstvoorspeller dan het orakel onthult zij uit iemands biologische kenmerken de mogelijkheden en beperkingen van dat individu. Wat meer is: zij definieert *risico's*, en daar houden we niet van. Wij willen risico's tot elke prijs benoemen en voorkomen. De technologie van de toekomst heet daarom BCT: biologische communicatietechnologie. Zij verschaft ons een identiteit waarvoor wij niets hoeven te doen. Door deze identiteit mogen we naar een speciale school, worden sommige ziekterisico's niet verzekerd, zijn we een verhoogd criminaliteitsrisico. Het DNA ontftuselft ons het raadsel van ons bestaan, waardoor we eigenlijk geen orakels meer nodig hebben. BCT zorgt ervoor dat het DNA-profiel al vroeg in alle beslisdossiers in de samenleving terecht komt. Het is daarom een agressievere technologie dan ICT.

De man of vrouw zonder eigenschappen die in het ICT-bos, gestuurd door zijn DNA-profiel, op zoek is naar zijn of haar identiteit, bevindt zich dus in een lastig parket. Op de zoektocht naar de allerindividueelste levensstijl krijgt het individu door de digitale sporen die hij achterlaat, identiteiten opgeplakt die hij niet hebben wil. De BCT van de toekomst ontrukkt hem zijn geheime identiteit die hij niet aan de openbaarheid wil prijsgeven, nog voordat hij die zelf kent.

Moeten we het privacyrecht herdefiniëren? In het oude privacyrecht trokken we een cirkel rond het lichamelijke bestaan waarbinnen alles 'van ons' was en dat daarom geheim moest blijven. Die cirkel is in het ICT-woud verwaagd. We moeten een kleinere cirkel trekken die de BCT buiten ons lichaam houdt. De inbreuk op die cirkel zou in

1 beginsel streng moeten worden gestraft. Je kunt je een recht
2 voorstellen dat in vrij absolute termen onvrijwillige in-
3 breuk (dus buiten medische behandelingen met instem-
4 ming van het individu) verbiedt. De communicatie van
5 DNA-profielen in strijd met dat verbod moet ongedaan
6 kunnen worden gemaakt, door uitvlakking van het profiel
7 uit alle bestanden: het existentiële recht op *tabula rasa*, een
8 recht om in de samenleving met een biologisch schone lei
9 te mogen beginnen.

10 We hadden in het oude privacyrecht een zelfbeschik-
1 kingsrecht dat ons in staat stelde om de persoonsgegevens
2 die over ons in omloop zijn te bekijken, zonodig te verbe-
3 teren en aan te vullen, of te verwijderen wanneer de gege-
4 vens worden gebruikt voor verkeerde doeleinden. In het
5 nieuwe privacyrecht zou dit ook een sociaal recht op *tabula*
6 *rasa* moeten zijn: het recht om je te ontdoen van profielen
7 die je gekregen hebt door de sporen die je hebt achtergela-
8 ten, maar niet wilt hebben.

9 Daarmee heeft de mens zonder eigenschappen slechts
10 het recht zich te ontdoen van eigenschappen die hij niet wil
1 openbaren of niet wil hebben. Eigenschappen heeft hij
2 daardoor nog niet. Die krijgt hij pas als hij ware kennis van
3 de wereld en zichzelf wil vergaren. Daarom moeten wij
4 niet alleen privacyrechten harder definiëren. We moeten
5 ook het oude adagium verdedigen dat *kennis* en *belang* ge-
6 scheiden moeten zijn in instituties die zich ten doel stellen
7 een waarheidsgetrouw beeld van de wereld te ontwerpen.
8 ICT en ook BCT zijn daarbij machtige instrumenten, indien
9 zij met inachtneming van dat adagium worden ingezet. Als
10 zij als vervangers van de wereld gaan optreden en slechts in
1 handen zijn van belanghebbenden, loopt het niet goed af
2 met de eigenschappen van de mens in de 21^e eeuw.
3
4
5
6
hj